

Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji

Hrvoje Šlezak

Prostorni aspekt segregacije romskog stanovništva do sada nije uziman u obzir tijekom planiranja različitih mjera s ciljem bolje integracije romske nacionalne manjine u hrvatsko društvo. Ovaj rad predstavlja analizu prostorne segregacije romske populacije u Međimurskoj županiji čiji rezultati mogu pridonijeti boljem shvaćanju strukture prostora u kojem participira romsko stanovništvo. Kvantitativni pokazatelji upućuju na izrazitu prostornu segregaciju romske manjine u Međimurju na razini naselja, dok na županijskoj razini ona nije toliko naglašena. Na razini cijele županije Romi su prisutni u većem broju općina. Na lokalnoj razini prostorna segregacija očituje se u činjenici da Romi najvećim dijelom žive u nacionalno posve homogenim naseljima ili dijelovima naselja koji su prostorno odvojeni od ostatka lokalnog stanovništva. Uspješnija integracija romske manjine ovisi o budućim mjerama čiji će cilj biti smanjenje prostorne segregacije, koja je usko povezana s ostalim segregacijskim oblicima.

Ključne riječi: Romi, prostorna segregacija, Međimurje

Spatial Segregation of the Roma Population in Medimurje County

The aspect of spatial segregation of the Roma population has not been considered until now as part of the variety of planned actions towards achieving the goal of better integration of the Roma national minority in Croatian society. This paper analyzes spatial segregation of the Roma population in Medimurje County, providing results that could contribute to a better understanding of the spatial structure in which the Roma population participate. The results of quantitative indicators suggest a high level of segregation of the Roma minority on the local scale in Medimurje, while it is not so obvious on the county scale. At the County level, Roma people are settled in many municipalities. Segregation is more obvious on the local scale, where Roma people live largely in nationally homogeneous settlements, or with parts of the settlements spatially separated from the rest of the local population. Successful integration of the Roma minority depends on future actions taken, aiming at minimizing spatial segregation, which is closely connected to other segregational aspects.

Key words: Roma people, spatial segregation, Medimurje

UVOD

Znanstveno proučavanje segregacije ima začetke u Sjedinjenim Američkim Državama. Mješoviti rasni i etnički sastav stanovništva SAD-a bio je plodno tlo za razvoj teorije i metoda proučavanja prostorne segregacije. Iako je segregacija u početku bila predmet prije svega socioloških istraživanja, uskoro se njezinu proučavanju pridružuju i neke druge znanosti. Jedna je od njih geografija, koja od sredine 20. stoljeća intenzivnije proučava segregaciju s njezina prostornog aspekta (Martori i dr., 2005; Wong, 2001).

Heterogen sastav stanovništva određenog prostora često rezultira pojavom prostorne segregacije. Nejednaka rasprostranjenost ili, u krajnjem slučaju, prostorna odvojenost različitih skupina stanovništva pojava je koja sve više zaokuplja pozornost geografa diljem svijeta. Prostorna segregacija univerzalno je prisutna u svim društvenim zajednicama. Svjedoci smo postojanja prostornih cjelina koje se prema rasnim, etničkim ili socijalnim obilježjima stanovništva razlikuju od okolnog prostora. Tako postoje kineske i crnačke četvrti ili različita rasna i etnička geta koja se svojom demografskom strukturom razlikuju od ostaloga okolnog prostora.

U Hrvatskoj također postoje primjeri nejednolike rasprostranjenosti, odnosno prostorne segregacije različitih skupina stanovništva. Prilikom posljednjega provedenog popisa 2001. blizu deset tisuća ljudi izjasnilo se pripadnicima romske nacionalne manjine. Romsko stanovništvo predstavlja etničku zajednicu koja je izložena segregaciji kroz mnoge njene aspekte, pa tako i onaj prostorni. Najveća koncentracija romskog stanovništva jest u Međimurskoj županiji. Oko trećine svih popisom izjašnjenih Roma živi u prostoru Međimurja, gdje ujedno čine najbrojniju nacionalnu manjinu. Upravo zbog navedene koncentracije romske populacije i zato što Romi predstavljaju najbrojniju nacionalnu manjinu Međimurja prostorni obuhvat ovog istraživanja ograničen je na Međimursku županiju.

Republika Hrvatska ulaže velika sredstva i napore u integraciju romske populacije u moderno hrvatsko društvo. No prostorni aspekt njihove segregacije vrlo je malo ili uopće nije uzet u obzir. Njihova distribucija i koncentracija u vrlo malim i ograničenim arealima u prostoru Hrvatske istovremeno je i posljedica i uzrok socijalne odijeljenosti od ostatka hrvatskoga društva. Cilj ovog rada jest analizirajući prostornu distribuciju romske populacije u najsjevernijoj hrvatskoj županiji odgovoriti na pitanja postoji li i u kolikoj mjeri prostorna segregacija romske manjine u Međimurju. U njemu će se određenim pokazateljima pokušati kvantificirati prostornu segregaciju Roma u Međimurju. Istovremeno će na temelju opažanja tijekom terenskog istraživanja biti prikazani i određeni apsolutni pokazatelji prostorne segregacije na razini naselja u kojima žive pripadnici romske manjine. Ovaj rad može na primjeru Međimurske županije pridonijeti razumijevanju socijalne strukture prostora u kojem participira romsko stanovništvo. Bolje razumijevanje prostorne odvojenosti, odnosno segregacije romskog stanovništva na ovom primjeru može potaknuti planiranje različitih mjera čiji će rezultat biti smanjenje razlika i jača integracija romske manjine u hrvatsko društvo.

ROMI U MEĐIMURJU

Najveća koncentracija romskog stanovništva u prostoru Republike Hrvatske jest u Međimurskoj županiji. Prema podacima popisa 2001., 2887 Roma činilo je 2,44% stanovništva županije, čime su bili najbrojnija nacionalna manjina u Međimurju. U odnosu na prethodni popis iz 1991., kada je u tom prostoru zabilježeno 1920 pripadnika romske nacionalne manjine, uočava se izrazito velik porast njihova broja. Indeks porasta u promatranom razdoblju iznosi 150.

Izraziti porast broja pripadnika romske manjine bilježi se i nakon posljednjeg popisa. Prema procjenama i dostupnim podacima, početkom 2009. u Međimurju živi oko 5500 Roma, što čini 4,7% ukupnog stanovništva županije (Šlezak, 2009). Takav intenzivni porast valja objasniti prije svega visokim stopama nataliteta i prirodnog prirasta unutar romske zajednice. Drugi razlog treba tražiti u mogućnosti da dio Roma uopće nije popisano ili da se tijekom popisa neki nisu izjasnili kao pripadnici romske nacionalne manjine. Dokaz da dio Roma nije bio obuhvaćen popisom jest podatak da u Donjoj Dubravi nije zabilježen nijedan pripadnik romske manjine iako je u vrijeme popisa ondje postojalo romsko naselje s oko 70 stanovnika. Teško je vjerovati, ako jesu popisani, da se baš nitko nije izjasnio kao pripadnik romske manjine. Danas tog naselja više nema. Kako je bilo smješteno u naplavnoj zoni rijeke Drave, lokalne vlasti potaknule su preseljenje stanovništva u druga naselja, uglavnom u susjednu Podravinu. Taj propust tijekom provođenja popisa stoga ne utječe na izračun pokazatelja prostorne segregacije prikazanih u ovom radu.

Međimurski Romi pripadaju skupini Roma Koritara. Porijeklom su iz prostora Rumunjske, odakle su se doselili tijekom 19. stoljeća nakon ukidanja ropstva. Govore ljimba d bjaš, jedan od rumunjskih dijalekata romskoga jezika (Hrvatić, 1995). Neki drugi autori pak ističu da nije riječ o romskom jeziku, već o starorumunjskom dijalektu koji su Romi preuzeli u vrijeme boravka u prostoru današnje Rumunjske (Kemeny, 1999; Ratkai i Sümeghy, 2001). Ime Koritari dobili su po osnovnom zanatu kojim su se bavili, izradi predmeta od drveta. Najimpozantniji proizvodi upravo su bila korita izrađena iz jednoga komada drveta. Izrađivali su i različite zdjele, pribor za jelo te druge drvene kućne potrepštine.

Danas Romi tog prostora za svoju skupinu rabe isključivo naziv Bajaši. Jezik im je stoga osnovni element identiteta – sami sebe identificiraju na temelju jezika koji govore. Danas je taj naziv preuzeo primat u smislu određivanja etničkog identiteta, te se naziv Koritari više ne upotrebljava.

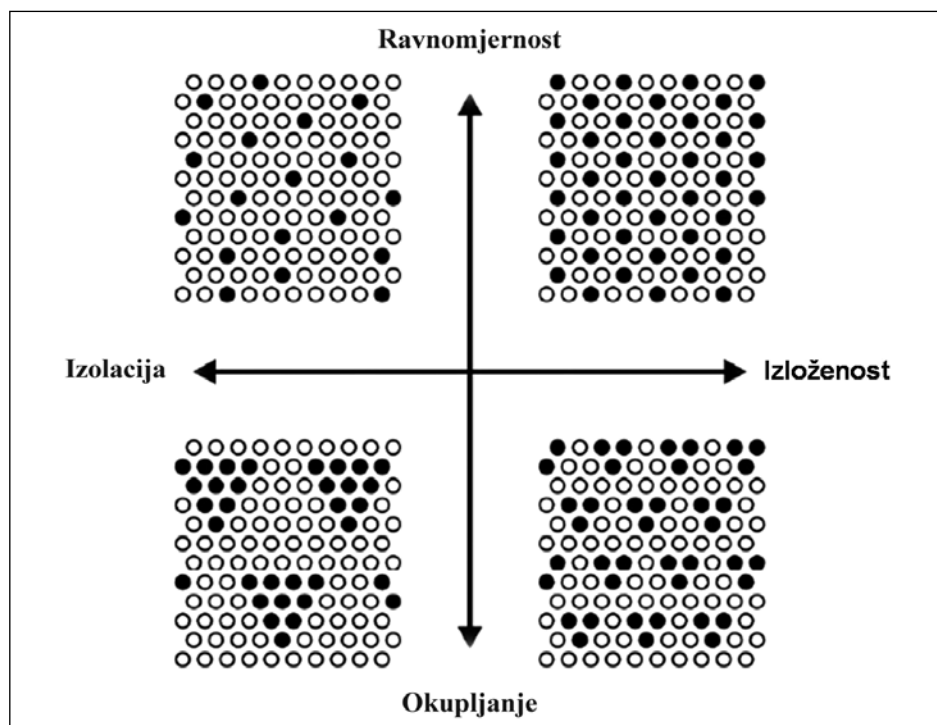
Osim u Međimurju pripadnici te skupine u većem broju žive u Baranji, Podravini i sporadično u nekim drugim dijelovima Hrvatske. U većem broju prisutni su i u Mađarskoj, gdje se nazivaju Bojaši (Kemeny, 1999; Ratkai i Sümeghy, 2001). Pretpostavlja se da su međimurski Romi dospjeli u te krajeve upravo preko južnih dijelova Mađarske, gdje su se mnogi i do danas zadržali.

OSNOVNI POKAZATELJI PROSTORNE SEGREGACIJE

Segregacija kao prostorna pojava socioekološki je proces koji podrazumijeva koncentraciju određene grupe stanovništva u jednom prostoru, odnosno neravnomjieran raspored pojedinih grupa stanovništva u promatranom području (Vresk, 2002).

Prema Massey i Denton (1988), segregacija ima pet dimenzija: ravnomjernost, izloženost, koncentraciju, centralizaciju i okupljanje. Ravnomjernost se odnosi na stupanj u kojem je neka skupina više ili manje zastupljena u različitim prostornim jedinicama u odnosu na njenu ukupnu zastupljenost u teritorijalnoj jedinici višeg ranga. Izloženost je stupanj mogućega kontakta među pripadnicima manjinske i većinske skupine u određenome promatranom području. Koncentracija se u ovom kontekstu odnosi na relativnu veličinu prostora koji određene skupine stanovništva zauzimaju. Centralizacija kao dimenzija predstavlja aspekt segregacije koji se uglavnom javlja u urbanim područjima i proučava zastupljenost manjinske grupe u centralnom području grada. Okupljanje je peta dimenzija i znači mjeru u kojoj se teritorijalne jedinice nastanjene manjinskom skupinom okupljaju, odnosno nadovezuju jedna na drugu.

Reardon i O'Sullivan (2004) u svom radu preoblikuju navedeni koncept dimenzi-oniranja prostorne segregacije. Oni izdvajaju svega dvije osnovne dimenzije te pojave,

Sl. 1. Dimenzije prostorne segregacije
 Fig. 1 Dimensions of spatial segregation
 Prilagodeno prema Reardon i O'Sullivan, 2004.

ravnomjernost i izloženost. Dimenziju ravnomjernosti predstavlja i okupljanje kao pojava iste dimenzije, ali drugog predznaka. Jednako tako, dimenziji izloženosti pripada pojava izolacije (sl. 1). Koncentraciju i centralizaciju smatraju samo potkategorijama prostorne ravnomjernosti.

Bez obzira na teorijsko-koncepcijske razlike jasno je da je prostornu segregaciju moguće sagledati kroz nekoliko različitih aspekata. U ovom radu pozornost je usmjerena na najčešće upotrebljavane pokazatelje koji obuhvaćaju više navedenih dimenzija, odnosno aspekata prostorne segregacije. Kako se te dimenzije segregacije prije svega odnose na urbana područja, proučavanje prostorne segregacije romskog stanovništva u Međimurju usmjereno je na one dimenzije i pokazatelje koji odgovaraju većemu teritorijalnom obuhvatu, u ovom slučaju Međimurskoj županiji.

Ravnomjernost je osnovna i najčešće upotrebljavana dimenzija prikazivanja segregacije. Ravnomjernost je maksimalna kada sve promatrane prostorne jedinice imaju jednaku relativnu zastupljenost manjinske i većinske skupine kao i čitav ukupno promatrani prostor. Druga je krajnost maksimalna neravnomjernost, kad manjinska i većinska skupina ne dijele isti prostor.

Jedan od najčešće upotrebljivanih pokazatelja segregacije nekog prostora kroz dimenziju ravnomjernosti jest indeks disimilacije D , koji su razradili Duncan i Duncan (1955). Taj pokazatelj govori o zastupljenosti promatranih skupina u teritorijalnim jedinicama nižeg reda u odnosu na njihovu zastupljenost u teritorijalnoj jedinici višeg reda.

Indeks disimilacije D izražava se formulom

$$D = 0,5 \sum |p_{ir} / R - p_{ih} / H|$$

Gdje je p_{ir} populacija grupe r u prostornoj jedinici i ,

p_{ih} populacija grupe h u prostornoj jedinici i ,

R ukupna populacija grupe r , a

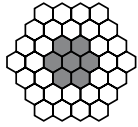
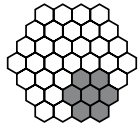
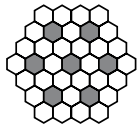
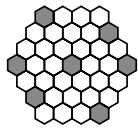
H ukupna populacija grupe h .

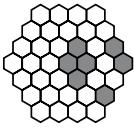
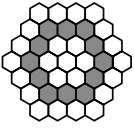
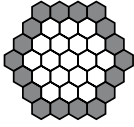

U ovom slučaju r će predstavljati Rome, a h ostalo stanovništvo. Taj se indeks rabi u slučajevima proučavanja segregacijskih odnosa dviju grupa, iako su razrađene i varijante u kojima se istodobno proučava odnos više grupa stanovništva.

Vrijednost indeksa kreće se u rasponu od 0 do 1. Hipotetična vrijednost 0 označivala bi jednoliku raspodjelu promatranih skupina u odnosu na njihovu zastupljenost u ukupnoj promatranoj populaciji. Vrijednost 1 označuje potpunu segregaciju, odnosno odvojenost promatranih skupina u proučavanom prostoru. Dobiveni rezultat upućuje na udjel pripadnika promatrane skupine koji bi se morali drugačije razmjestiti u promatranom području kako bi njihova rasprostranjenost bila uravnotežena. Pozitivna strana tog pokazatelja jest što ne ovisi o apsolutnoj zastupljenosti proučavanih grupa u sveukupnoj populaciji. Zamjerka koja mu se pripisuje jest da je jako osjetljiv na promjenu teritorijalne razine istraživanja. Kada se računa na većem broju manjih teritorijalnih jedinica, u hrvatskom slučaju naselja, indeks je obično veće vrijednosti nego kad se računa na manjem broju teritorijalnih jedinica višeg reda, u ovom slučaju općina. Drugi je nedostatak njegova neprostornost. Indeks ne

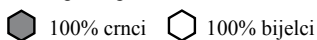
uzima u obzir stvarnu prostornu distribuciju promatranih skupina. Pri njegovoj uporabi javlja se tzv. problem šahovske ploče, gdje je u svim prikazanim slučajevima vrijednost indeksa 1, a prostorna je grupiranost potpuno različita (sl. 2). Kao odgovor na te nedostatke mnogi su teoretičari prostorne segregacije pokušavali modificirati taj pokazatelj kako bi se uzela u obzir i prostorna komponenta promatranog područja. Brojnim radovima suvremeni istraživači prostorne segregacije daju niz mogućih prilagođenih pokazatelja te pojave, kojima donekle pokušavaju pridodati aspekt prostorne distribucije, čime bi se ublažio efekt šahovske ploče (Feitosa i dr., 2004; Feitosa i dr., 2007; Wong, 2003; Wong, 2004; Wong, 2005; Reardon i O'Sullivan, 2004; Jargowsky i Jeongdai, 2005; Lee i Culhane, 1998; Anselin, 1995; Reardon i Firebaugh, 2002).

Razlike su vidljive na primjeru gdje Brown i Chung (2006) usporedo prikazuju vrijednosti D i jedne njegove prilagođene varijante $D(\text{adj})$, koju predlaže Morill (1991). Njime se donekle uzima u obzir i prostorna distribucija promatranih skupina u istraživanom području (sl. 2). Vrijednost tog pokazatelja ovisi o postojanju, odnosno nepostojanju prostornog doticaja teritorijalnih jedinica u kojoj su zastupljeni pripadnici promatrane skupine. Njegovu izračunu prethodi izrada binarne matrice prostornog doticaja, odnosno susjedstva teritorijalnih jedinica. Iako dakle vrijednost $D(\text{adj})$ donekle ovisi o prostornom uzorku, ne uspijeva se uočiti povezanost visoke ili niske vrijednosti tog pokazatelja s nekim određenim prostornim uzorkom segregacijske grupiranosti. Upravo stoga indeks disimilacije sa svim svojim varijantama kvalitetno predočava samo segregacijsku dimenziju ravnomjernosti, odnosno neuravnoteženost zastupljenosti promatranih skupina u administrativnim prostornim jedinicama proučavanog područja.

		D	D (adj)
a) 	Velika centralizirana rasna/etnička grupiranost u središtu	1	0,80
b) 	Velika decentralizirana rasna/etnička grupiranost na rubu	1	0,88
c) 	Uniformirani uzorak rasnih/etničkih enklava s jednom u središtu	1	0,53
d) 	Raštrkan ili slučajan uzorak rasnih/etničkih enklava s jednom u središtu	1	0,72

		D	D (adj)
e) 	Relativno velika rasna/etnička grupiranost u središtu i manje grupiranosti na rubu	1	0,74
f) 	Neprekinuta rasna/etnička enklava u središnjem prstenu	1	0,47
g) 	Neprekinuta rasna/etnička enklava u vanjskom prstenu	1	0,67
h) 	Neprekinuta rasna/etnička enklava u vanjskom prstenu na manjem prostoru	1	0,57

Sl. 2. Segregacijski pokazatelji za hipotetične prostorne grupiranosti dviju rasnih/etničkih grupa
 Fig. 2 Segregation indices for hypothetical spatial pattern of two racial/ethnic groups

Prilagođeno prema Brown i Chung, 2006.

Bez obzira na navedene nedostatke indeks disimilacije D ostaje jedan od najvažnijih i najčešće upotrebljivanih pokazatelja prostorne segregacije jer jedini daje globalnu sliku segregiranosti neke skupine stanovništva u određenome promatranom području.

Drugu osnovnu dimenziju segregacije, prema Reardonu i O’Sullivanu (2004.), čini izloženost. Ona se odnosi na stupanj mogućega kontakta, odnosno mogućnosti interakcije pripadnika manjinske i većinske skupine. Dva osnovna, međusobno povezana pokazatelja koja se najčešće rabe za prikaz te dimenzije segregacije jesu indeks izolacije i indeks interakcije.

Ta dva pokazatelja odražavaju vjerojatnost u kojoj pripadnik manjinske grupe dijeli teritorijalnu jedinicu s pripadnikom većinske grupe. Pritom indeks interakcije mjeri izloženost članova manjinske grupe prema članovima većinske grupe, a indeks izolacije pokazuje u kojoj su mjeri članovi manjinske skupine upućeni na same sebe.

Formula indeksa interakcije glasi:

$$I_n = \sum (p_{ir} / R) (p_{ih} / P_i)$$

p_{ir} je broj pripadnika grupe r u prostornoj jedinici i ,

p_{ih} je broj pripadnika grupe h u prostornoj jedinici i ,

R je ukupan broj pripadnika grupe r u promatranom području, a

P_i je ukupan broj stanovnika u prostornoj jedinici i .

Analogno, formula indeksa izolacije glasi:

$$I_z = \sum (p_{ir} / R) (p_{ir} / P_i)$$

Zbroj vrijednosti tih dvaju indeksa jest 1. Prema tome, manje vrijednosti indeksa interakcije i više vrijednosti indeksa izolacije upućuju na viši stupanj segregacije promatrane skupine u određenom prostoru. Analogno tome, više vrijednosti indeksa interakcije i manje vrijednosti indeksa izolacije upućuju na zaključak da je prostorna segregacija manje izražena kroz dimenziju izloženosti.

Brown i Chung (2006) u proučavanju prostorne segregacije predlažu uporabu i drugih postojećih pokazatelja, koji imaju veću prostornu osjetljivost od dosad navedenih. Jedan je od takvih često upotrebljivanih pokazatelja lokacijski kvocijent. Njegova vrijednost odnosi se na relativnu zastupljenost manjinske grupe u određenoj teritorijalnoj jedinici u odnosu na ukupnu zastupljenost u cjelokupnome promatranom području.

Lokacijski kvocijent izračunava se formulom

$$LQ_i = \sum (r_i / p_i) / (R / P)$$

Pritom r_i i p_i predstavljaju broj pripadnika promatrane skupine i ukupnog stanovništva određene prostorne jedinice, a R i P ukupni broj pripadnika ciljane skupine i ukupni broj stanovnika cijeloga istraživanog prostora.

U ovom slučaju to znači da ako postotni udio proučavane skupine unutar teritorijalne jedinice odgovara postotnom udjelu te skupine unutar sveukupnoga istraživanog područja, vrijednost $LQ = 1$. Ako je zastupljenost u promatranoj jedinici veća od sveukupne zastupljenosti, onda je $LQ > 1$, odnosno ako je manja, vrijednost je $LQ < 1$. Raspon mogućih vrijednosti kreće se između 0 i ∞ .

Kako bi istaknuli određenu značajnost, Brown i Chung (2006) rabe $LQ \geq 1,2$ za prikaz značajnije koncentracije ciljane skupine i $LQ \leq 0,85$ za prikaz njezine izraženije podzastupljenosti u odnosu na relativnu zastupljenost u ukupnome proučavanom prostoru.

Dobra je strana tog pokazatelja da uzima u obzir svaku teritorijalnu jedinicu zasebno, za razliku od prije navedenih indeksa disimilacije, interakcije i izolacije. Njegova vrijednost s geografskog aspekta jest što se vrlo lako može vizualizirati u obliku kartograma.

Za izračun indeksa disimilacije, indeksa interakcije, indeksa izolacije i lokacijskoga kvocijenta upotrijebljeni su službeni podaci posljednjega provedenog popisa 2001. na razini gradova i općina. Iako podaci popisa nisu posve adekvatni kad je riječ o apsolutnom broju pripadnika romske manjine, za potrebe ovog rada jedini su mogući izvor potrebnih podataka. Tijekom popisa stanovništva 2001. u Međimurju je popisano 2887 pripadnika romske nacionalnosti, odnosno tadašnjih 2,44% stanovnika županije. Stvarni broj Roma u tom je trenutku bio puno veći nego što pokazuju rezultati popisa. Iste godine kad je proveden popis, samo u evidenciji Centra za socijalnu skrb u Čakovcu bilo je evidentirano 4159 osoba romske nacionalnosti primatelja stalne pomoći. Unatoč nedostatku kvalitetnog izvora podataka o stvarnom broju Roma, rezultati ovog rada nikako ne gube na značenju. Upotrijebljeni pokazatelji prostorne segregacije ne uzimaju u obzir apsolutni broj pripadnika promatrane skupine stanovništva, već samo odnose njihove zastupljenosti u gradovima i općinama u

odnosu na ukupnu zastupljenost u županiji. Uz pretpostavku da su se Romi u svim naseljima u podjednakoj mjeri nacionalno izjašnjavali kao pripadnici romske manjine, rezultati ove analize na temelju popisnih podataka predstavljaju stvarno stanje prostorne segregacije romske populacije u Međimurju. No poznato je da unutar romske zajednice postoji pojava etnomimikrije, odnosno da se poneki Romi tijekom popisa ne izjašnjavaju kao pripadnici romske nacionalne manjine. Logična je i pretpostavka da je ta pojava izrazitija u naseljima s vrlo malim brojem Roma. Ako je to i bio slučaj tijekom posljednjeg popisa, predočeni rezultati nikako ne gube na vjerodostojnosti. Kako je riječ o manjem broju pripadnika romske manjine koji čine neznatan udio u ukupnome romskom stanovništvu, rezultati segregacijskih pokazatelja koji bi obuhvatili i takve Rome neznatno bi se razlikovali od ovdje predočenih.

Potrebno je napomenuti da se sadašnja općina Pribislavec u vrijeme popisa nalazila u sastavu Grada Čakovca. U ovom radu ona je izdvojena kao zasebna općina iako to nije bila u vrijeme popisa. Isto tako, romsko naselje Sitnice uračunato je u Grad Mursko Središće iako je u vrijeme popisa bilo u sastavu općine Selnica. Kako je nakon popisa došlo do promjena granica općina, te su promjene i u ovom radu uzete u obzir radi prikaza stvarnoga trenutačnog stanja.

Svi dosad navedeni pokazatelji kvantificiraju prostornu segregaciju određenih većih teritorijalnih jedinica, u ovom slučaju županije i općina. U ovom radu bit će prikazani i neki apsolutni pokazatelji prikupljeni terenskim istraživanjem koji mogu pridonijeti shvaćanju prostorne segregacije romske manjine od ostatka stanovništva na lokalnoj razini, odnosno unutar naselja u kojima žive Romi. Jedan od takvih pokazatelja prostorne odvojenosti jesu apsolutne vrijednosti cestovne udaljenosti između hrvatskih i romskih dijelova naselja. Rezultati terenskih opažanja ponajbolje će dočarati u kolikoj je mjeri romska manjina doista prostorno odvojena od ostatka lokalnog stanovništva.

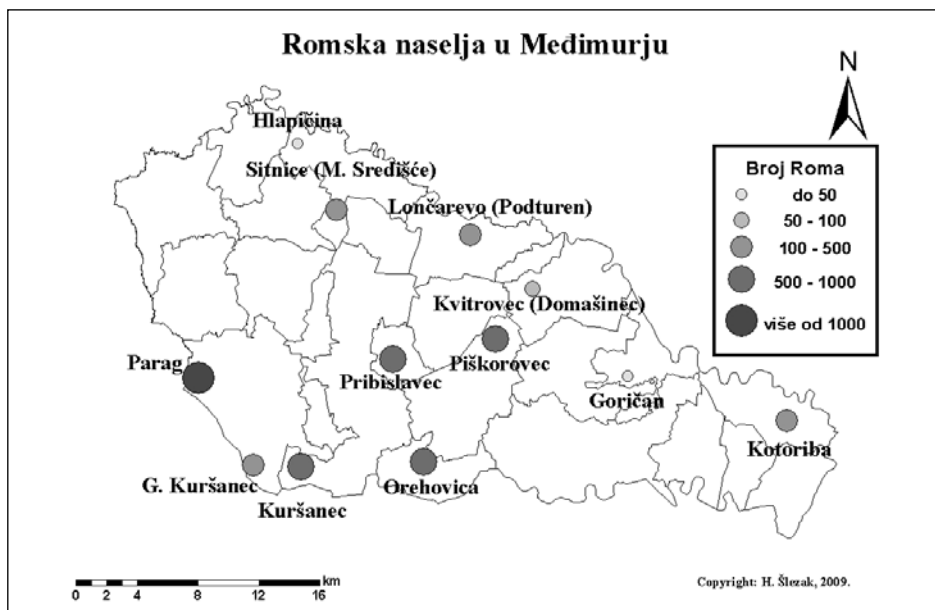
Važan izvor podataka bio je i istraživački razgovor s romskim obiteljima vezan uz prostornu odvojenost i hipotetičnu mogućnost preseljenja u većinski hrvatski dio naselja.

PROSTORNA SEGREGACIJA ROMSKE POPULACIJE U MEĐIMURJU

Naseljenost Roma u Međimurju obilježena je prostornom segregacijom od lokalne do županijske razine. Romsko stanovništvo najvećim dijelom živi u zasebnim, nacionalno homogenim dijelovima naselja koji su prostorno odvojeni od ostatka statističkog naselja kojemu pripadaju. Može se reći da su posrijedi zaselci koji su manje ili više prostorno odvojeni od većinski hrvatskih naselja kojima administrativno pripadaju. Odnedavno se dva romska naselja tog tipa statistički vode kao zasebna naselja: Parag kraj Trnovca i Piškorovec pokraj Držimurca. Drugi tip romske naseljenosti čine krajnje ulice na rubovima većinski hrvatskih naselja u kojima žive isključivo Romi. Sveukupno u Međimurju postoji dvanaest naselja s većom koncentracijom romskog stanovništva (sl. 3). Osim u prikazanim naseljima Romi danas u manjem broju žive i u drugim naseljima. Uglavnom je riječ o pojedinačnim obiteljima koje su se doselile iz spomenutih naselja veće koncentracije.

Međimurje kao županiju dakle nije mimoišla pojava prostorne segregacije. Već letimičnim pogledom na sl. 3. uočava se veća koncentracija romskog stanovništva u svega nekoliko općina i gradova. U više od polovine općina Romi nisu uopće prisutni ili su prisutni u vrlo malenom broju.

Osnovni kvantitativni pokazatelji upućuju na izrazito neravnomjernu zastupljenost romske nacionalne manjine unutar Međimurske županije. Vrijednost indeksa disimilacije za romsku populaciju u Međimurju iznosi 0,436. Taj podatak upućuje na činjenicu da je zastupljenost romske populacije u administrativnim prostornim jedinicama, odnosno gradovima i općinama, u velikom nerazmjeru u odnosu na njihovu zastupljenost u cijeloj županiji.

Sl. 3. Naselja s više od 20 pripadnika romske manjine u Međimurskoj županiji, stanje krajem 2008.

Fig. 3 Settlements with more than 20 members of Roma minority in Međimurje County, end of 2008

Izvor: Ured državne uprave u Međimurskoj županiji, terensko istraživanje

Dobivena vrijednost indeksa disimilacije (D) upućuje na postotak pripadnika romske manjine koji bi se hipotetično trebali razmjestiti po drugim općinama i gradovima Međimurske županije kako bi njihova rasprostranjenost bila ujednačena. Dakle za ravnomjernu distribuciju romske manjine na razini općina i gradova u Međimurskoj županiji bilo bi potrebno da gotovo polovina svih pripadnika romske manjine promijeni mjesto boravka!

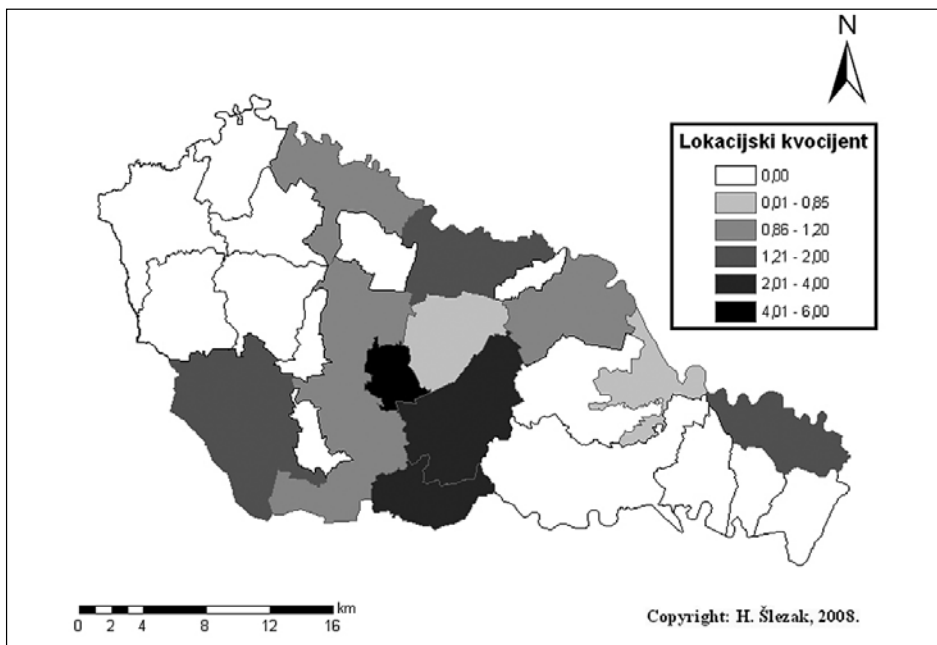
Vrijednost tog pokazatelja možda i nije onoliko visoka kako bi se moglo očekivati. To je posljedica metodološkog nedostatka ovog indeksa, koji se obično računa na razini gradova i općina. Primjer možemo vidjeti na prostoru administrativnog područja grada Čakovca, gdje je udio Roma gotovo jednak udjelu Roma u cijeloj Županiji. U prostoru Grada Čakovca Romi su tijekom popisa činili 2,63%, dok su u cijeloj Županiji bili zastupljeni sa 2,44%. Gledajući samo taj podatak, moglo bi se zaključiti da prostorne segregacije kroz dimenziju ravnomjernosti gotovo da i nema! No valja imati na umu da su od ukupno trinaest naselja u administrativnom sastavu Grada Čakovca Romi prisutni u samo jednome, Kuršanecu, u kojem čine oko dvije trećine ukupnog stanovništva! Indeks disimilacije za

administrativno područje grada Čakovca izračunat na razini naselja iznosi čak $0,978!$ Tek na lokalnoj razini dakle prostorna segregacija romske manjine dolazi do punog izražaja.

Drugu promatranu dimenziju segregacije, izloženost, predstavljaju indeksi interakcije i izolacije. Indeks interakcije za romsku populaciju na razini Međimurske županije neobično je visok, $0,942$, dok je vrijednost indeksa izolacije svega $0,058$. Navedene vrijednosti upućuju na činjenicu da Romi u najvećoj mjeri žive izmiješano u proučavanim prostornim jedinicama, u ovom slučaju gradovima i općinama, s ostalim stanovništvom. Ni u jednoj od teritorijalno upravnih jedinica Međimurske županije Romi ne predstavljaju većinu stanovništva. U svim općinama i gradovima gdje su prisutni zastupljeni su najviše sa 13%, koliko su činili u općini Pribislavec 2001. Romi su dakle na razini gradova i općina gotovo posve izloženi kontaktu s ostalim stanovništvom. Prostorno su upućeni na pripadnike većinskog stanovništva, koje prevladava u svim promatranim prostornim jedinicama Županije.

Za usporedbu, u administrativnom području grada Čakovca gdje su Romi prisutni samo u jednom od trinaest naselja, Kuršancu, indeks interakcije doseže vrijednost $0,449$, a indeks izolacije $0,551$. U prostoru Grada Čakovca Romi su dakle prostorno mnogo više upućeni na same sebe nego na većinsko okolno stanovništvo unutar administrativnih naselja u sastavu Grada.

Nejednaku rasprostranjenost romskog stanovništva u Međimurskoj županiji kroz dimenziju koncentracije vrlo dobro dočarava lokacijski kvocijent (sl. 4). Vrijednosti lokacijskoga kvocijenta za romsku populaciju u Međimurju u općinama i gradovima gdje su zabilježeni popisom variraju od $0,070$ u Belici do čak $5,336$ u Pribislavcu.

Sl. 4. Lokacijski kvocijent romske manjine u Međimurskoj županiji

Fig. 4. Location quotient of Roma minority in Međimurje County

Od ukupno jedanaest općina i gradova u kojima žive predstavnici romske manjine, u dvije su Romi izrazito podzastupljeni u odnosu na ukupnu zastupljenost u Županiji. To su općine Goričan i Belica. U tri teritorijalne jedinice, Gradu Čakovcu, Murskom Središću i Podturnu, zastupljenost Roma približna je ukupnoj županijskoj zastupljenosti. Lokacijski kvocijent kreće se od 1,018 do 1,079. U ostalih šest općina koncentracija romskog stanovništva puno je izraženija. Najveća koncentracija romskog stanovništva zabilježena je u općinama Mala Subotica, gdje čine 7,58%, Orehovici, 8,56%, i Pribislavcu, 13%. U navedenim je općinama udio romskog stanovništva daleko iznad županijske zastupljenosti, koja je 2001. iznosila 2,44%. Koncentracija romskog stanovništva u Maloj Subotici veća je 3,1 put, u Orehovici 3,5, a u Pribislavcu 5,33 puta od ukupne zastupljenosti na razini Županije. Danas, na temelju podataka o prirodnom kretanju romske populacije, u općinama Pribislavec i Orehovica Romi čine već oko 20% ukupnoga stanovništva, čime je njihova koncentracija još naglašenija nego 2001.

Izrazita prostorna segregacija romske populacije najuočljivija je kroz prizmu prostornog smještaja romske populacije unutar svakog određenog naselja. Sva naselja s većim brojem Roma prostorno su polarizirana prema nacionalnoj osnovi. Na primjer naselje Kuršanec čine dva međusobno odvojena dijela. Nacionalno je Kuršanec posve polariziran. U jednom dijelu naselja žive pripadnici romske manjine, njih nešto manje od tisuću. Među njima živi svega pet osoba koje po nacionalnosti nisu Romi. Riječ je o Hrvatima koji žive s Romkinjama i s njima su osnovali obitelji. Interesantno je da se djeca u takvim obiteljima osjećaju Romima, a ne Hrvatima, koje su im nacionalnosti očevi. U drugom, hrvatskom dijelu naselja živi svega jedna pripadnica romske manjine.

Slična, gotovo identična situacija prisutna je i u ostalim naseljima gdje žive pripadnici romske nacionalne manjine. Terenskim opažanjem ustanovljeno je da su svi romski dijelovi naselja prostorno odvojeni od hrvatskih dijelova s kojima čine isto administrativno naselje. U svih dvanaest naselja u kojima živi veći broj Roma (sl. 3) fizički izgrađeni romski i hrvatski dijelovi naselja prostorno su razdvojeni. Međusobne udaljenosti nacionalno homogenih dijelova naselja kreću se od 150 metara pa sve do 1,4 kilometra. Romski dijelovi naselja koji su relativno blizu hrvatskim dijelovima nekad su bili udaljeniji nego danas. Stambenom izgradnjom novijeg datuma došlo je do postupna približavanja razdvojenih dijelova naselja. Uglavnom je riječ o širenju romskoga dijela naselja prema hrvatskome.

U velikom broju slučajeva hrvatski i romski dijelovi naselja odvojeni su i nekom većom fizičkom preprekom. U Kotoribi je romsko naselje odvojeno od hrvatskog dijela dvjema fizičkim preprekama: kanalom i željezničkom prugom. Zbog toga cestovna prometnica koja spaja romski i hrvatski dio ide zaobilaznim putem, tako da je potreban otprilike kilometar da se dođe do prvih kuća u hrvatskom dijelu, iako se nalaze na svega stotinjak metara zračne udaljenosti.

U tablici 1 navedene su vrijednosti apsolutne prostorne udaljenosti hrvatskih i romskih dijelova naselja. Ta vrijednost predstavlja komunikacijsku udaljenost putem cestovne prometnice koja spaja dva nacionalno razdvojena dijela naselja. Ona se odnosi na prazni, neizgrađeni prostor između nacionalno podijeljenih dijelova istog naselja. Istovremeno su navedene i postojeće fizičke prepreke koje onemogućuju bolju povezanost i lakšu komunikaciju između podijeljenih dijelova naselja.

Tab. 1. Prostorna odvojenost romskih i hrvatskih dijelova istih naselja

Naselje	Cestovna udaljenost u km	Fizičke prepreke
Podturen	1,00	Šuma
Goričan	0,20	Kanal
Kotoriba	1,00	Kanal, željeznička pruga
Hlapičina	0,20	/
Domašinec	0,20	/
Sitnice	1,20	/
Piškorovec ¹	1,40	Kanal, šuma
Orehovica	0,90	/
Pribislavec	0,15	Željeznička pruga
Kuršanec	1,00	/
Gornji Kuršanec	0,35	Željeznička pruga
Parag ¹	0,30	/

¹ Parag i Piškorovec odnedavno su samostalna naselja. Donedavno su administrativno pripadali Trnovcu, odnosno Držimurcu, te su ovdje navedene udaljenosti do naselja kojima su prije pripadali.

Izvor: terensko istraživanje

Odnedavno su se dva romska naselja, Parag i Piškorovec, statistički osamostalila. To znači da danas u Međimurju postoje dva administrativna naselja u kojima žive isključivo pripadnici romske populacije! Prostorna segregacija tim je činom formalizirana zbog činjenice da su naselja administrativno podijeljena po nacionalnoj osnovi. Ako je zaključivati po tim slučajevima, valja očekivati da se u doglednoj budućnosti osamostale i još neka romska naselja. U prvom redu riječ je o Kuršancu, s gotovo tisuću pripadnika romske manjine, koji je ujedno i prostorno prilično udaljen od hrvatskog dijela naselja kojemu pripada. Sličnu bi sudbinu moglo doživjeti i romsko naselje u Orehovici s današnjih više od petsto stanovnika.

Na primjeru Međimurske županije moguće je uočiti izrazitu prostornu odvojenost pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na većinsko stanovništvo. Prostorna segregacija prisutna je od županijske do lokalne razine. Na županijskoj razini ona se odnosi na neravnomjernu distribuciju romske manjine po općinama i gradovima Međimurske županije. Naseljenost romske nacionalne manjine obilježena je koncentracijom u svega nekoliko administrativnih jedinica. Koncentracijom stanovništva romske nacionalnosti prednjače tri općine: Mala Subotica, Orehovica i Pribislavec. Navedeni primjer upućuje na tendenciju naseljavanja pripadnika romske nacionalnosti u manjem broju naselja.

Na lokalnoj razini na primjeru naselja u kojima žive Romi uočava se sklonost odabira mjesta stanovanja u gotovo isključivo nacionalno homogenim dijelovima naselja. Svi romski dijelovi naselja u Međimurju prostorno su odvojeni od ostatka naselja kojem pripadaju. Prema tome, prisutna je izrazita prostorna odvojenost dijelova naselja prema nacionalnoj osnovi. Romi uglavnom nisu skloni naseljavanju u dijelove naselja s hrvatskom većinom, kao ni Hrvati u dijelove naselja s romskom većinom. Prostorna segregacija umnogome umanjuje

mogućnost kontakta pripadnika različitih nacionalnosti. Međusobna odvojenost jedan je od osnovnih ograničavajućih čimbenika integracijskih odnosa Roma i ostalog stanovništva.

Prostorna segregacija posljedica je segregacijskih i diskriminacijskih odnosa tijekom čitave povijesti Roma na tlu Europe. Ni u prostoru Međimurja Romi nisu bili prihvaćeni tijekom svog naseljavanja krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Naseljavali su se izvan tada postojećih naselja. Ta mjesta njihova naseljavanja s vremenom su se razvila u prava naselja, koja su danas administrativno povezana s obližnjim naseljima s hrvatskom većinom. Zbog visokoga prirodnog prirasta romski dijelovi naselja u nekim su slučajevima brojem stanovnika nadišli hrvatske dijelove. Primjer je romski dio naselja u Kuršancu, gdje Romi danas čine oko dvije trećine ukupnog stanovništva. Od samih početaka naseljavanja Roma prisutna je dakle nacionalna polarizacija naselja, odnosno prostorna segregacija, koja se održala do današnjih dana.

Istovremeno je međusobna prostorna odvojenost i uzrok daljnjih segregacijskih i diskriminacijskih odnosa spram romskog stanovništva. Nemogućnost prostornoga kontakta, prostorne integracije, zasigurno ima za posljedicu održanje stereotipnog viđenja Roma te njihovu segregaciju i diskriminaciju u ostalim aspektima života. Buduće mjere i programi čiji će cilj biti jača integracija Roma u hrvatsko društvo trebali bi puno više voditi računa o prostornom aspektu njihove integracije. Prostornim približavanjem i izgradnjom susjedskih odnosa među pripadnicima romske i većinske nacionalnosti bit će moguće razvijati stvarne integracijske odnose. Samo osobni kontakt može kvalitetno pridonijeti razbijanju stereotipa i generalizacija o Romima. Omogućivanjem kvalitetnije prostorne integracije lančanom će se reakcijom potaknuti ostali integracijski aspekti. Prostornim približavanjem moguće je ostvariti socijalnu interakciju između Roma i lokalnog stanovništva, prilikom koje se javlja mogućnost obostrane koristi takva odnosa (Rughinis, 2007; Gültekin i Güzey, 2007).

Predložena mjera prostorne integracije zasigurno neće proći bez otpora. U prilog tome idu primjeri sprečavanja naseljavanja romskih obitelji u naselja s većinskim stanovništvom. Prostorna integracija mora biti institucionalno potpomognuta. Općine, gradovi, županije i sama država morali bi pomoći pri naseljavanju romskih obitelji, naravno, onih koje to žele, u većinski hrvatska naselja. U posljednjih nekoliko godina postoje pojedinačni primjeri uspješne integracije romskih obitelji u većinski hrvatska naselja. Te obitelji postaju predvodnice procesa postupne jače integracije Roma. No zbog naglašenog otpora većinskog stanovništva prema naseljavanju romskih obitelji nužno je senzibilizirati lokalno stanovništvo i stvoriti preduvjete integracije u mjestima njihova doseljavanja. U romskim naseljima postoji određeni broj obitelji koje se žele preseliti se i imaju materijalne mogućnosti za to, no većini je potrebna pomoć kako bi nadvladale otpor njihovu doseljavanju.

Nepostojanje prostornog aspekta integracije Roma u postojećim programima ima za posljedicu slabe rezultate socijalne integracije. Pojedinačni programi čiji je cilj boljitak Roma i njihova integracija svakako su hvale vrijedni, međutim potrebno je osmisliti i provoditi odlučne mjere čiji će cilj biti otklanjanje uzroka segregacije i diskriminacije Roma, a ne samo saniranje njihovih posljedica. Kako navodi Rughinis (2007), etnička integracija ne može biti riješena isključivo novcem, potrebne su principijelne akcije svekolikog stanovništva. Stvarna integracija zahtijeva puno šire mjere koje moraju obuhvatiti ne samo romsku populaciju već i većinsko stanovništvo u smislu senzibilizacije i stvaranja potrebnih preduvjeta za uspješnu integraciju romske manjine.

ZAKLJUČAK

Provedena analiza potkrepljuje tezu o postojanju prostorne segregacije romske nacionalne manjine u Međimurskoj županiji. Kvantitativni pokazatelji upućuju na postojanje prostorne segregacije na županijskoj razini, dok rezultati terenskih opažanja potvrđuju njeno postojanje i na lokalnoj razini. Upravo na razini naselja u kojima Romi žive prisutna je potpuna prostorna odvojenost romskoga i hrvatskoga stanovništva. Kako su Romi nacionalna manjina koja je ponajmanje integrirana u hrvatsko i ostala europska društva, upravo bi prostorni aspekt njihove segregacije trebao biti puno više uziman u obzir prilikom planiranja i provođenja različitih mjera s ciljem njihove jače integracije. Smanjenjem prostorne odvojenosti, odnosno prostornom integracijom djelomično bi bio uklonjen jedan od razloga socijalne segregacije „onih tamo” Roma. Buduće mjere i programi integracije romske manjine morali bi obuhvatiti i lokalno stanovništvo kako bi se stvorili preduvjeti jače prostorne, a time i socijalne integracije Roma u hrvatsko društvo.

LITERATURA I IZVORI

- Anselin, L., 1995: Local Indicators of Spatial Association – LISA, *Geographical Analysis* 27, 93-115.
- Brown, L. A., Chung, S.-Y., 2006: Spatial segregation, segregation indices and the geographical perspective, *Population space and place* 12, 125-143.
- Duncan, O. D., Duncan, B. 1955: A Methodological Analysis of Segregation Indices. *American Sociological Review* 20, 210-217.
- Feitosa, F. F., Camara, G., Monteiro, A. M. V., Koschitzki, T., Silva, M. P. S., 2004: Spatial measurement of residential segregation, VI Brazilian Symposium in Geoinformatics, GeoInfo 2004, Campos do Jordão, http://www.dpi.inpe.br/gilberto/papers/segregation_geoinfo2004.pdf (26. 01. 2009.)
- Feitosa, F. F., Camara, G., Monteiro, A. M. V., Koschitzki, T., Silva, M. P. S., 2007: Global and Local Spatial Indices of Urban Segregation, *International Journal of Geographical Information Science* 21(3), 299-323.
- Gültekin, N. T., Güzey, Ö., 2007: Divided Cities: Social and Residential Segregation: A Gipsy Neighborhood in Menzilahir, Edirne, Turkey, <http://sadapt.inapg.inra.fr/ersa2007/papers/887.pdf> (16. 04. 2009.)
- Hrvatić, N., 1995: Tko su Romi u Hrvatskoj, *Romano akharipe – Glas Roma* 4, 6-7.
- Jargowsky, P.A., Jeongdai, K., 2005: A measure of spatial segregation: The generalized neighborhood sorting index, http://www.npc.umich.edu/publications/workingpaper05/paper03/jargowsky_kim_21mar2005.pdf (29. 07. 2008.)
- Kemeny, I., 1999: The Structure of Hungarian Roma Groups in Light of Linguistic Changes, *Regio* 1, 3-14.
- Lee, C. M., Culhane, D. P., 1998: A perimeter – based clustering index for measuring spatial segregation: a cognitive GIS approach, *Environment and Planning B: Planning and Design* 25, 327-343.
- Martori, J. C., Hoberg, K., Suriñach, J., 2005: Segregation measures and spatial autocorrelation. Location patterns of immigrant minorities in the Barcelona Region, 45th Congress of the European Regional Science Association, Vrije Universiteit Amsterdam, <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa05/papers/225.pdf> (24. 01. 2009.)
- Massey, D. S., Denton, N. A., 1988: The Dimensions of Residential Segregation, *Social Forces* 67, 281-315.

- Morill, R. L., 1991: On the measure of geographic segregation, *Geography Research Forum* 11, 25-36.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001.: Stanovništvo prema narodnosti, po gradovima / općinama, DZS, <http://www.dzs.hr> (29. 07. 2008.)
- Ratkai, A., Sümeghy, Z., 2001: Conditions of Ethnic Minorities in the South Plain Region, *Acta Climatologica et Chorologica* 34-35, 93-107.
- Reardon, S. F., Firebaugh, G., 2002: Response: Segregation and social distance – a generalized approach to segregation measurement, *Sociological Methodology* 32, 85-101.
- Reardon, S. F., O'Sullivan, D., 2004: Measures of spatial segregation, *Sociological Methodology* 34 (1), 121-162.
- Rughinis, C., 2007: Integration every other day, Public reasoning on Roma / Gypsy segregation in Romania, policy paper, Center for Policy Studies / Open Society Institute http://www.policy.hu/rughinis/rughinis_integrationbrief.pdf (16. 04. 2009.)
- Šlezak, H., 2009: Romi u Međimurju, *Meridijani* 133, 80-85.
- Ured državne uprave u Međimurskoj županiji, 2008: *Međimurska županija u brojkama 2007.*, Ured državne uprave u Međimurskoj županiji, Čakovec.
- Wong, D. W. S., 2001: Desktop and Internet GIS Development for Spatial Segregation Analysis, 21st Annual ESRI International User Conference <http://gis.esri.com/library/userconf/proc01/professional/papers/pap275/p275.htm> (29. 07. 2008.)
- Wong, D. W. S., 2003: Spatial Decomposition of Segregation Indices: A Framework Toward Measuring Segregation at Multiple Levels, *Geographical Analysis* 35 (3), 179-194.
- Wong, D. W. S., 2004: Comparing traditional and spatial segregation measures: a spatial scale perspective, *Urban Geography*, 25 (1), 66-82.
- Wong, D. W. S., 2005: Formulating a general spatial segregation measure, *The Professional Geographer* 57 (2), 285-294.

SUMMARY

Spatial Segregation of the Roma Population in Međimurje County

Hrvoje Šlezak

Analysis of Roma population spatial segregation in Međimurje County indicates pronounced spatial separation between the Roma minority and the Croatian majority. Quantitative indicators of Roma population spatial segregation in Međimurje County show a high rate in dimensions of evenness, concentration and exposure. The dissimilarity index at a value of 0,436 was used for evaluating the evenness dimension. It suggests that the Roma minority is unevenly distributed throughout Međimurje. Theoretically, it indicates that almost half of the Roma people would need to relocate for the distribution to be uniform.

The interaction index, as an indicator of the exposure dimension, has a very high value at 0,942, because Roma people are the minority in all the administrative units in Međimurje County. This suggests that Roma people are highly exposed to members of the majority population in the analyzed administrative units.

The location quotient was used to indicate the concentration dimension of segregation. Its values suggest a high level of concentration in a few of the municipalities. The highest values were recorded in Pribislavec (5,336), Orehovica (3,511) and Mala Subotica (3,108).

Because of crude analysis in existing administrative-territorial units, field research was conducted with the purpose to detect spatial segregation at the local level. It was discovered that all twelve settlements with a Roma minority were spatially polarized on an ethnic basis. Although they live in the same statistical settlements, Roma people and the remainder of the population are strictly divided into nationally homogenous settlements. It has been observed in all instances that the parts of the settlements with a Roma minority are spatially segregated from the rest of the settlements to which they officially belong. Distances between the Roma and Croatian parts of the settlements range from 150 meters up to 1.4 kilometers. Empty, undeveloped spaces that divide the two different parts of a settlement are not the only form of separation. In some cases, major physical barriers such as railroads, forests and channels are in place.

Spatial segregation of Roma people in Međimurje County has been present since the very beginning of Roma immigration. During immigration at end of the 19th and beginning of the 20th century, Roma people would settle outside existing settlements. In most cases, they have remained there until today.

Many existing projects for integration of Roma people in Croatian society do not sufficiently take into account the spatial aspect. Existing spatial segregation is a result, but at the same time a cause of continuing segregational and discriminatory relationships with the Roma minority. Future programs of Roma integration need to focus more on the spatial aspect of segregation. At the same time, they need to include not only the Roma community but also the majority local population, with the goal of eliminating the cause of segregation and not only its consequences.

Primljeno (Received): 04 – 05 – 2009

Prihvaćeno (Accepted): 10 – 11 – 2009

Hrvoje Šlezak, prof.
OŠ Kuršanec
Kuršanec, Glavna 15
40 000 Čakovec
e-mail: hrvoje.slezak@zg.t-com.hr

